

Tolnai Katalin

A Visegrád-Sibrik dombon feltárt maradványok története

Nyomtatott kiadás:

2013

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

Feltárások 1974-ben

Bevezetés

A visegrádi Salamon-toronytól észak-nyugatra elhelyezkedő Sibrik-dombi maradványok kutatása több évtizede, hosszabb-rövidebb kutatási periódusokban folyik. A történeti források alapján az itt feltárt római tábor, mint a római Limes részét, 325-330 között építették. A Notitia Dignitatum alapján auxiliális tábor volt, és a *Pone Navata* nevet viselte.¹ A feltárt leletanyag arra utal, hogy a tábor a római korban viszonylag rövid időn belül, a 4. század végére felhagyták. A kutatások újabb jelentős megtelepedés nyomait figyelték meg, amelynek kezdeti elképzelhető, hogy a 10. századra is visszanyúlnak. Ebben az időszakban Géza fejedelem Esztergomban alakított ki központját, melynek következtében, a stratégiaileg fontos helyen, a Dunakanyar keleti felén elhelyezkedő Sibrik-domb is új szerephez juthatott. A terület Árpád-kori történetéről azonban mindössze két forrás áll a kutatás rendelkezésére. 1009-ben, a veszprémi püspökség számára kiadott adománylevel-

ben Szent István a püspökség fennhatósága alá rendelte az ekkor már létező Visegrád várát.² A feltárások eredményei arra utalnak, hogy Visegrád vára, mint a korai megyeközpont, a sibrik-dombi romokon lokalizálható. Előjárója, ispánja az újjáépülő sibrik-dombi várban és a körülötte fekvő területen alakította ki központját. A veszprémi adománylevel mellett mindössze egy forrás említi a korai központot 1083-ban, mikor I. László (1077-1095) Salamont Visegrádon veti börtönbe.³ Ezt követően a források Visegrádként a mai Felső- majd Alsó várat emlegetik. A Sibrik dombon található erődítmény végső felhagyásának dátumára vonatkozó forrás nem áll rendelkezésünkre, de a feltárt leletanyag alapján feltehetően a 12. századra a vár veszített jelentőségéből. Kérdéses az is, hogy a tatárjárás milyen hatással volt a területre. Visegrád várának kiépülésével a Sibrik-dombi rész nem települt újjá, lehetőséget adva a kutatás számára a magyar királyság egyik korai megyeközpontjának részletes vizsgálatára.

¹ Borhy, 2003. p144.

² Györffy 1992 p. 49-53

³ Szentpétery 1937-38 407.

A kutatások története

A Sibrik-dombon rejtő romokra Rómer Flóris hívta fel először a figyelmet.⁴ A római tábor maradványait és a lelőhely fontosságát Schulek János is felismerte, régészeti feltárással azonban nem volt lehetősége. A területről származó első leletek 1941-ben kerültek a visegrádi múzeumba. Az ekkor vásárolt 52 db római, valamint középkori érem felszíni gyűjtésből származott.

Feltárások

1951-1952

A romok feltárássának igénye a Limes-kutatás kapcsán kerülhetett újra előtérbe. 1951-ben, Soproni Sándor terepbejárása alkalmával későrómai és kora árpád-kori kerámiatöredékeket talált a törmelékes, habarcsos területen, majd július 4-én megkezdte az első feltárást.

Az első kutatások céljával az erőd formájának meghatározását tűzték ki, melynek érdekében 11 kutatóárkot nyitottak. Keresték a tábor Ny-i falát, a DNY-i saroktoronyát és annak csatlakozását a táborfalhoz, a praetoria front középső tornyát. Igyekeztek megfigyelni a táborfal déli irányát, valamint az ÉK-i saroktoronyt is. Az ÉNy-i saroktorony helyének azonosítása nem sikerült, mivel ez feltehetően a ma is itt álló épület alatt helyezkedik el.

A következő évben Soproni Sándor vezetésével tovább folytatódott a feltárássok. Folytatták a kutatást az ÉNy-i saroktorony feltárással céljából. Kiseb kutatóárkot nyitottak a táborbelső területén is, ez azonban egy keskeny égett rétegen kívül negatív eredményt hozott. A táborfal irányát kisebb gödrökkel kutatták. Igyekeztek megtalálni a bejárat kapunyílást is. Soproni Sándor ásatási eredményeit az Archeologiai Értesítő lapjain tette közzé. Ezt követően hosszú időre félbeszakadt a feltáráss a Sibrik-dombon.⁵

1971-1972

A feltárássok folytatására 1970-71-ben a Magyar Nemzeti Bank üdülőjének bővítése követ-

keztében nyílt lehetőség. Az üdülőépület, s az ahhoz vezető út építése során számos régészeti szempontból értékes terület került veszélybe. Az ásatássokat Soproni Sándor és Szőke Mátyás vezették. 1970-ben az erőd területén három kutatóárkot jelöltek ki a táborfal külső síkjától kifelé. A kutatóárkokban a tábor körülvevő kettős, vallum-szerű árkot, valamint az árokba ássott házmaradványokat sikerült megfigyelni. A harmadik kutatóárkokban egy addig ismeretlen U-alakú torony került napvilágra.

A következő évben (1971) az útépités miatt szükségessé vált, hogy a tábor kapu helyét azonosítsák. Ennek érdekében a korábbi megfigyelésekhez igazodva, az 1951-52-ben a keleti oldalon nyitott kutatóárkokat újra kitisztították, majd szelvényre bővítették. A szelvényekben jelentkező falmaradványok irányát követve 10 további szelvényt nyitottak, melyben egy négy-szögletes torony maradványait tárták fel. Ebben az ásatási évadban lehetőség nyílt a tábor belső területén végzett feltárássokra is. 4 szelvényt, valamint egy kisebb kutatóárkot nyitottak, hogy a tábor belsejének betelepüléséről információt nyerjenek.⁶

1974-1976

Az ásatássokat ezt követően 1974-76 között folytatták. Ekkor a terület DK-i részén 5X5 m szelvényekből álló háló került kijelölésre, a táborfal vonalát követve, a tábor belseje felé, valamint a tábor északi részén a táborfalon belül is újabb három szelvényt nyitottak az ásatók.

1976-ban az 1971-ben feltárt toronytól, a táborbelső felé nyitott szelvényekkel a négy-szögletes torony feltárássának befejezését tűzték célul, hogy a nyugati fronton megkezdődhessen a műemléki helyreállítás. A szelvényekben gödrök, kemencék, kerültek feltárássra.

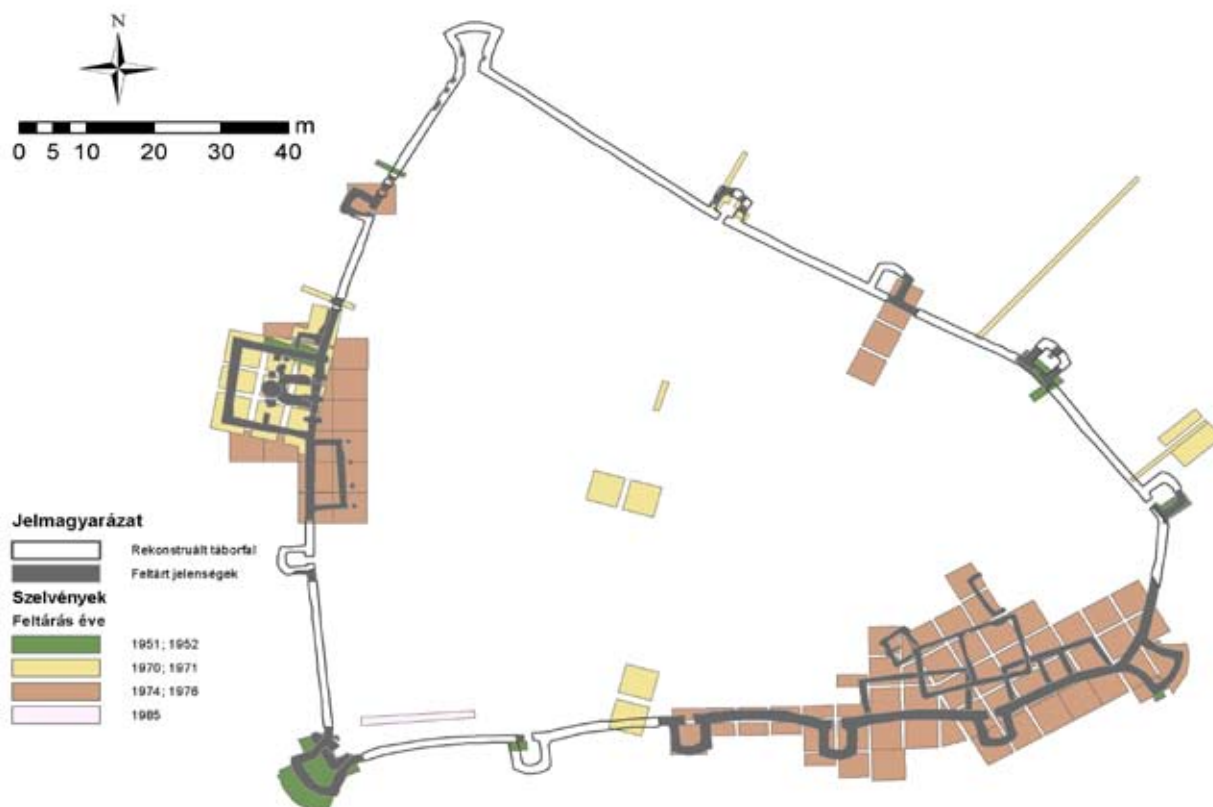
1985, 2009

1984-ben a területen geoelektromos felmérést végeztek, mely egy épület nyomait mutatta. A felmérés nyomán 1985-ben próbaásatást is végeztek és sikerült egy, nagy valószínűséggel a római korra keltezhető épület keleti és nyugati falának nyomát megfigyelni a méréssel jelzett területen.

⁴ Rómer Flóris: Jegyzőkönyvek. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára 19414 KK, XIII, 126.

⁵ Soproni 1954

⁶ Szőke 1971; Soproni - Szőke 1972.

A feltárt szelvények elhelyezkedése a rekonstruált alaprajzon (2009)

Kiseb kutatásra nyílt lehetőség 2009-ben is a Szent István emlékmű felállítása kapcsán, Gróf Péter szakfelügyelete alatt, melyben habarcsos omladék kisebb részletét figyelték meg.⁷

Feltárt jelenségek

Az ásatások eredményei mind a római kori, mind a kora-Árpád kori építkezésekről számot adnak. A szabálytalan háromszögletű erőd alakja a domb fekvését követi, kb. 130x140 m nagyságú területen. Az erőd alapját a táborfal jelenti, melyet U- és és legyező alakú tornyokkal erősítettek meg. A római falak maradványai 10-15 cm-rel a mai felszín alatt jelentkeztek, és a feltárási naplók szerint magasságuk a feltárási idején elérte a 150-190 cm magasságot is.

A táborfal szélessége 110-140 cm között változott, alapozásának teljes szélessége elérte a 190 cm-t, 20-30 cm széles alapozási padkával a belső, 50 cm széles alapozási padkával a

külső oldalon. A táborfal alapozás legalsó sora szabálytalan alakú kövekből épült, habarcs nélkül. A felépítmény két részből áll, a külső oldalon nagy méretű kváderköveket helyeztek fehér habarcsba, belső oldalon pedig szabálytalan alakú köveket használtak. Az erőd déli oldalán az alapozás sajátos formát követett, a tornyok között a fal ívelt alakú, ún. Murus Sinuosus et Cornutus típusú.⁸ Az ívelt alapozáson a felmenő falak függőlegesek. Az erőd nyugati oldala egyetlen ívet formáz. Az építkezés alatt feltehetően faoszlopos szerkezetet használtak támasztékkul, melynek nyomai az erőd fal belső oldalán megfigyelhetők voltak.

Az építkezés idejével egyidős bejáratot a feltárt szelvényekben nem sikerült azonosítani. Mivel az erőd északi oldala a Sibrik-domb lejtői felé esik, itt egy további védelmi rendszer kialakítására volt szükség. A táborfal északi oldalán kettős árokrendszert alakítottak ki. Az

⁷ Gróf 2009

⁸ Borhy 1996

első, 6 m széles árok a táborfaltól 6 m-re feküdt, alját 220 cm mélységben találták meg. A második árok 33 m-re feküdt a táborfaltól, alját 2,5 m mélységben még nem találták meg.

A táborfal három sarkát legyező alakú tornyokkal erősítették meg, melyek közül kettőt teljes mértékben feltártak az ásások során. A DNy-i saroktorony fala 120 cm vastag volt, 145 cm vastag alapozással. A torony bejárata két részből állt. Az északi oldalon egy kőfalat építettek, a déli oldalon azonban égett famaradványokat találtak, mely egy faajtó meglétére utal. A szemközti, DK-i torony belsejében a padlót apró kövekkel borították. A torony keleti falán egy ajtónyílást is sikerült megfigyelni.

A legyező alakú tornyok mellett 11 U-alakú torony helyét is sikerült azonosítani a feltárások során. Ezek közül 4 tornyot ismerünk az északi,

négyet a déli és hármát a nyugati oldalról, melyek egykorúak a táborfallal. Ezek a tornyok formájukban részben kissé eltérnek egymástól. Alapozásuk kb 100-140 cm széles. Oldalfalaik egyenesek, melyeket egy-egy íves falszakasz zár. Ez alól egy torony kivétel, melynek oldalafa is kissé ívelt kialakítású. Belső terük szélessége 220-320 cm között változik. Padlójukat többféleképpen alakították ki, van amelyben letaposott padlót találtak, de van olyan is amelyet téglával, vagy terrazzopadlóval fedtek. Az egykori tetőzet szerkezetéről a feltárt fa szerkezetek és római tetőcserép töredékek utalnak. Némely toronyban tűzhelyek maradványát is sikerült megfigyelni. A tornyok a föld alatt az idők során különböző magasságokban őrződtek meg attól függően, hogy a domb mely részén helyezkedtek el.

Régészeti objektumokra utaló anomáliák rajza a földradaros felmérések alapján

A táborfal nyugati oldalafalának közepén lévő tornyot még a római időkben alapozásig visszabontották, helyére előbb egy kétoszlatú kaput emeltek, majd ezt elfalazva, külső, nyugati oldalára egy négyszögletes tornyot építettek, közepén egy kerek oszloppal. Feltehetően ezekkel egyidőben kőépületeket is emeltek a táborfalon belülre, melyek azonban már nem érték meg az államalapításunk korát.

A 10-11. századi átépítésekre a feltárások számos bizonyítékot hoztak napvilágra. Az ásatási dokumentációk alapján a táborfal megerősítésének több szelvényben megtalálták a nyomát. A nyugati oldalon az erőd falat egy 80 cm széles, habarcsos-paticsos alapozásra emelt agyagba rakott kövekből épített támfallal erősítették meg. A DNy-i legyező alakú tornyot négyzetes alakúra alakították át.

A DK-i torony legyező alakján nem változtattak, de mind az oldalkaput, mind a bejáratot nyílást is elfalazták. Továbbá az oldalsó nyílás külső oldalán és a torony és a táborfal találkozásánál a falat megerősítették. Mivel a toronyban az Árpád-kori rétegen nem találtak bejáratot, feltételezhető, hogy az a felső emelet egyikén nyílott. A torony belsejében két Árpád-kori padlószint különíthető el, egy habarccsal fedett, valamint egy felső szint, mely egy vékony pusztulási rétegen fekszik.

Az U-alakú tornyok közül mindössze kettőben sikerült kiterjedtebb Árpád-kori átalakítást megfigyelni, mindkettőben a római kori bejáratot elfalazták. A római romok állapotára utalhat az, hogy az elfalazás felett az ásatás idején a falat 150-200 cm magasan találták meg.

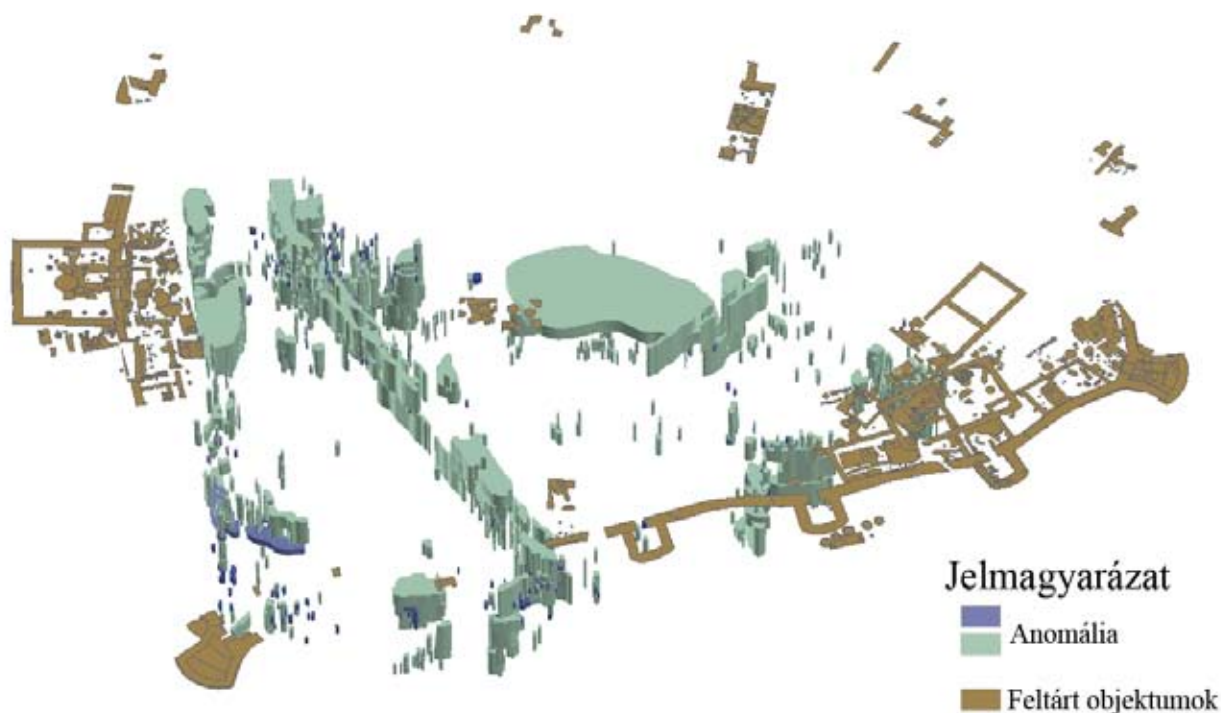
A négyszögletes alakú nyugati torony falának megerősítésére nem találtak az ásatók nyomokat, amiből arra következtethetünk, hogy a falak meg tudták tartani a tetőszerkezetet, vagy egy felsőbb emeletet. A torony belsejében a kerek oszlopot és az azokhoz hozzáépített falakat visszabontották, azt habarccsal fedték le. Kövel kirakott cölöplyukak mutatják az egykori, építkezésre használt, vagy tartószerkezetet játszó oszlopok helyét. A belső részt később egy vékony fallal feltehetően két részre osztották. A torony külső oldalához egy kisebb, négyzetes tornyot erősítettek. A nagy toronyból származik az a Szent László ezüst dénár, mely a terület használatára ad kronológiai bizonyítékot.

A táborfal belső területén az Árpád-korra elpusztuló római épületek helyébe újakat emeltek. A DK-i sarokban egymást követően két kőépületet alakítottak ki. Az első, egy 5x5 m-es négyzetes alakú épület, melynek csak az alapozási árka maradt meg. Az épület ÉK-i sarkában egy kerek tűzhely kapott helyet, melyet a letaposott padlóra, római tetőcserepdarabokból és kövekből építettek ki. A négyzetes épület északi oldalának árka dupla szélességű volt, utalva arra, hogy ezt az oldalfalat valamilyen okból – hideg elleni védekezésül vagy a kemence használata miatt – megerősítették. A kis négyszögletes épületet ezután elbontották, hogy helyébe egy két helyiségből álló kőépületet emeljenek. Ez a kőépület mészkő kváderekből épült, 80 cm vastag fallal. A keleti szobában egy kőből készült kemencét is kialakítottak. E két kőből épült épület mellett további, paticsfalú lakóházak is ismertek a tábor területéről, valamint annak közvetlen környezetéből.

A területről előkerült tárgyak között nagy számú vastárgy és házi kerámia található. A vastárgyak között kések és szögek fordulnak elő, valamint földműveléssel és harcászattal kapcsolatos fémtárgyak, nyílhegyek és egy szárnyas lándzsa is előkerült. A kerámiaanyag nagy részét a hullámokkal díszített kerámia teszi ki. A leletanyagban számos fenékbélyeges töredék található, valamint két cserépbogrács töredéke is előkerült. Számos korai grafitos töredék is származik a területről, találtak továbbá egy bronzgyűrűt kereszt motívummal, valamint egy S-végű hajkarika töredékét is. Ezek alapján a terület folyamatos, hosszabb ideig történő hasznosítására következtethetünk, melyben mind a katonai, de egyúttal a hétköznapi életre utaló tárgyak is megjelennek.

Újabb kutatási irányok

2010-ben újabb részletekkel gazdagodtak ismereteink a területről. Falko Daim (Römisch-Deutsches Zentralmuseum, Mainz) és dr. Feld István (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) közti együttműködés keretében lehetőség nyílt újabb geofizikai kutatásra a területen. A felmérést az Archeo Prospections® munkatársai végezték, Sirri Seren (Zentralanstalt

Régészeti objektumokra utaló anomáliák térbeli megjelenítése a földradaros felmérések alapján

für Meteorologie und Geodynamik, Vienna) vezetésével.

A geofizikai mérésekre 2010 június 17-18.-án került sor. A földradar méréshez Pulse EKKO Pro műszert használtak, mellyel 250 MHz-en és 500 MHz-en mértek több, mint 4000 m²-en. Ugyanezt a területet magnetométerrel is kutatták.

A felmérések a táborbelső területén több újabb épületet, valamint objektumokat jeleztek. Az épületek közül kiemelkedő fontosságú az, az egyhajós templomra emlékeztető épület, mely a felméréseken a terület északi-középső részén jelentkezett. A nyugati négyszögletes torony belső oldalán az ásatások során feltárt sűrű, objektumokkal, gödrökkel tarkított terület folytatása is megfigyelhető a méréseken. A kimutatott objektumok pontos funkcionális és korszakbeli meghatározása azonban további feltárásokat igényel.

Rövidítések:

Borhy 2003: Borhy, László, *Notitia utraque cum Orientis tum Occidentis ultra Arcadii Honoriique Caesarum tempora*. Budapest: Pythaes, 2003.

Borhy 1996: Borhy, László. *Que era Murus Sinuosus et Cornutus* (Amm. Marc., XX 7,17)? *Gerión* 14 (1996): 223-231.

Gróf 2009: Gróf, Péter Jelentés régészeti helyszíni szemléről. Visegrád, 2009. (Kézirat)

Györffy 1992: *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Ed.: Georgius Györffy [etc.] I. Budapest, 1992.

SRH *Scriptores rerum Hungaricarum*. 1-2. köt. szerk.: Szentpétery I. Budapest, 1937-1938.

Soproni 1954: Soproni, Sándor 1954, "A visegrádi római tábor és középkori vár. *ArchÉrt* 81 (1954): 49-53.

Soproni - Szőke 1972: Soproni Sándor, Szőke Mátyás *Visegrád-Sibrik domb*. *ArchÉrt* 99(1972) p. 259

Szőke 1971: Szőke Mátyás: *Visegrád-Burggarten* *ArchÉrt* 98 (1971) p.274.